

RECHTSSOCIOLOGIE

AAK20239856

Paulien de Winter

De rol van het recht, juridisch management en digitalisering

In dit *KwartaalSignaal* Rechtsociologie bespreek ik drie proefschriften, vier boeken en drie andere publicaties. De proefschriften hebben een variëteit aan thema's en gaan over de rol van het recht als er iets misgaat in de gezondheidszorg, schikken tijdens vermogensrechtelijke procedures en juridisch management en bestuurdersaansprakelijkheid. De vier boeken gaan over de integriteit van de rechter, de wet herziening kindbeschermingsmaatregelen, digitalisering in de rechtsverhouding tussen burger en overheid, en over kwalitatief onderzoek. Tot slot stip ik drie publicaties aan met statistische informatie over civiel en bestuursrecht, uitspraken in hogerberoepszaken en het functioneren van justitiële systemen in Europa.

Aan de Vrije Universiteit promoveerde Berber Laarman op het boek *De rol van het recht als er iets misgaat in de gezondheidszorg*. Om de rol van het recht bij incidenten in de gezondheidszorg te onderzoeken heeft Laarman op drie manieren onderzoek verricht. De eerste methode is actieonderzoek naar Nederlandse ziekenhuizen die meer en beter openheid willen geven. Dit is gedaan in de context van het project OPEN. Dit is een samenwerking tussen ziekenhuizen, de Vrije Universiteit Amsterdam en het Nivel en kern van dit project is het OPEN-leernetwerk dat openheid na een medisch incident willen bevorderen. De tweede studie betreft een vragenlijst naar de impact van het medisch tuchtrecht op aangeklaagde artsen. Ze onderzocht de ervaringen van dokters met het medisch tuchtrecht in de Wet BIG. Tot slot heeft ze klassiek juridisch onderzoek gedaan naar openheid en de afwikkeling van klachten en claims over de Wet kwaliteit, klachten en geschillen zorg (Wkkgz). Ziekenhuizen kunnen volgens Laarman een open reactie bevorderen als er iets misgaat in de behandeling van een patiënt door beleid op te stellen, verkokering van beleid te voorkomen en door te zorgen voor opvang van zorgverleners die betrokken zijn bij een incident. Op basis van de vragenlijst concludeert Laarman dat het tuchtrecht vaak niet doet wat het zou moeten doen: 'Dat zorgverleners leren van een tuchtklacht lijkt zeldzaam te zijn; eerder leidt de tuchtprocedure tot gedrag dat moet voorkomen dat men hetzelfde nog een keer moet meemaken. Dit kunnen ook heel defensieve reacties zijn.' Daarnaast concludeert ze dat de betrokkenheid van belangenbehartigers voor zorgverleners een positief effect kan hebben. Wat betreft de Wkkgz concludeert ze dat deze wet, en dan specifiek de samenloop van klacht en claim, aanknopingspunten biedt voor een herstelgerichte afwikkeling van claims.

Het tweede proefschrift in dit *KwartaalSignaal* is van Lucas Lieveise, die promoveerde aan de Universiteit Utrecht op het proefschrift *De gang op gestuurd*. Hij deed

onderzoek naar het proces van schikken tijdens vermogensrechtelijke procedures. Naast een systematisch literatuuronderzoek heeft hij voor dit kwalitatieve onderzoek 24 zittingen geobserveerd bij de rechtbank Limburg en de rechtbank Midden-Nederland. In 20 zaken werd geschorst en Lieveise is met de partijen mee de gang opgegaan. Hij keek mee met de partijen en hun advocaten hoe zij probeerden tot een regeling te komen. Na afloop interviewde hij zowel de procespartijen als de advocaten (in totaal 59 interviews). Bij de beschrijving van zijn empirische data bespreekt hij eerst wat er voor de zitting is gebeurd (hoofdstuk 4), vervolgens wat er tijdens de zittingen gebeurt (hoofdstuk 5), in een daaropvolgend hoofdstuk wat erop de gang plaatsvindt (onderverdeeld in 'er werd geschorst maar niet serieus onderhandeld' en 'op de gang werd onderhandeld en soms geschikt'), en in hoofdstuk 7 geeft hij een beschrijving van de interviews. Als antwoord op de vraag wat er (feitelijk) op de gang gebeurt kan Lieveise kort zijn: 'soms heel weinig en tegelijkertijd telkens ontzettend veel'. Hij beschrijft het proces van zoeken naar oplossingen voor de problemen van procespartijen als buitengewoon complex en multidisciplinair. Schikken is volgens hem geen lopendebandwerk, maar maatwerk. Hij roept op tot meer aandacht voor de menselijke component van de procespartijen.

Het laatste proefschrift dat ik in dit *KwartaalSignaal* bespreek, is van Lesley Fisscher. Hij promoveerde aan de Rijksuniversiteit Groningen op het boek *Juridisch management en bestuurdersaansprakelijkheid in de mkb-praktijk*. Juridisch management is het beheren en beheersen van juridische kansen en risico's. Fisscher onderzoekt juridisch management bij het midden- en kleinbedrijf, omdat het voor deze ondernemers lastig kan zijn om om te gaan met juridische issues gezien zij vaak niet beschikken over juridische kennis in de organisatie. Het boek bestaat uit drie delen. In het eerste deel staat de vraag centraal hoe mkb-bedrijven het juridisch management kunnen operationaliseren en hoe zij dit als een continu proces kunnen vormgeven. Fisscher introduceert de bedrijfskundige benadering van het recht, de 'Managerial Law'-methode. Deze methode geeft een overzicht van normatieve en instrumentele juridische *issues* op verschillende managementgebieden (personeelsmanagement, productiemanagement, commercieel management, financieel management en strategisch management). Aan deze gebieden worden verschillende juridische onderwerpen gekoppeld (bijvoorbeeld bij strategisch management gaat het over concurrentie met daarbij als juridische onderwerpen onder andere kartelvorming en overnames). Het overzicht vormt een 'juridische agenda' aan de hand waarvan een ondernemer zijn of haar managementtaken kan invullen. In het tweede gedeelte staat de vraag centraal of er een model voor ondersteuning van het juridisch management kan worden opgesteld waarmee mkb-bedrijven het juridisch management in de eigen organisatie efficiënter en effectiever kunnen vormgeven. Dit onderzoekt hij aan de hand van casestudies bij zes bedrijven. Hij richt zich op de vraag hoe de organisaties de juridische managementfunctie vormgeven, de mate waarin

zij het juridisch management op orde hebben, in hoeverre opgedane ervaringen bijdragen aan de ontwikkeling van eigen juridische expertise, en of de methode Managerial Law toepasbaar is. In het laatste gedeelte onderzoekt Fisscher op basis van een jurisprudentie-analyse (2016-2021) de civielrechtelijke persoonlijke aansprakelijkheid van bestuurders die hun onderneming runnen in de vorm van een rechtspersoon. Op basis van de casestudies concludeert Fisscher dat de methode Managerial Law geschikt is om invulling te geven aan het juridisch management van de onderneming. De deelnemende ondernemingen noemden dat het bewustzijn omtrent juridische vragen is toegenomen en dat opgedane ervaringen hebben bijgedragen aan de juridische expertise. Aan de hand van de jurisprudentie-analyse concludeert Fisscher dat bestuurders die bestuurdersaansprakelijkheid willen voorkomen, achteraf verantwoording moeten, willen en kunnen afleggen voor hun handelen: 'Zij moeten dit zo nodig transparant en onderbouwd kunnen doen en inzichtelijk kunnen maken dat zij steeds vanuit een reëel continuïteitsperspectief en in het belang van de bv hebben gehandeld.'

Nu volgt de bespreking van vier recent verschenen boeken. Het eerste boek is van Arie-Jan Kwak & Derk Venema en heeft de titel *De integere rechter. Ethiek en praktijk van het rechterlijk beroep*. Op basis van meer dan tien jaar onderwijservaring in de rechterlijke beroeps-ethiek hebben de auteurs dit boek geschreven. Kwak en Venema bespreken in het boek op basis van verscheidende casus 'de betekenis van de kernwaarden van het rechtelijke beroep en hun onderlinge samenhang'. De auteurs gaan eerst in op de beroepsethiek (onder andere aan de hand van het kantianisme en utilitarisme), de democratische rechtsstaat en de organisatie (waar onder andere bureaucrativering en automatisering worden besproken). Daarna bespreken ze 'rechterswerk', dat ze hebben opgedeeld in vóór de zitting, tijdens rond de zitting, en na de zitting. Dit wordt gevolgd door een hoofdstuk over het privéleven van rechters. In de conclusie brengen de auteurs de drie lijnen die in het boek centraal staan samen: (1) integriteit 'als samenvattende term voor de wenselijke attitude en het wenselijke gedrag van de rechter in de democratische rechtsstaat', (2) de rol van ethische theorieën, en (3) wat er concreet van de rechter verwacht wordt, het rechterlijk functioneren.

Onderzoekers van de Universiteit Leiden onderzochten de Wet herziening kindbeschermingsmaatregelen. Zij deden een wetsevaluatie waarin zij onderzochten of de doelstellingen van de wet zijn behaald, hoe de uitvoering verloopt en in hoeverre de wet aansluit bij de Jeugdwet. Dit deden zij op basis van dossieronderzoek (202 dossiers bij de Raad voor de Kinderbescherming en gecertificeerde instellingen), jurisprudentieonderzoek (periode 2015-2021), interviews (met professionals bij de Raad voor de kindbescherming, gecertificeerde instellingen, rechters en ervaringsdeskundigen (pleeg- en gezinshuisouders, ouders en jongeren)) en focusgroepen (experts in het werkveld van jeugdbescherming). De onderzoekers concluderen dat is gebleken dat de invloed van het huidige haperende

jeugdbeschermingsstelsel en de problemen bij de uitvoering van de kindbeschermingsmaatregelen dermate groot is, dat verbeteringen hard nodig zijn: 'De zorgen over het gebrekkige jeugdbeschermingsstelsel zijn dermate nijpend en zijn zo sterk bevestigd in dit onderzoek, dat noodgrepen en urgente actie noodzakelijk zijn.'

In het vorige *KwartaalSignaal* schreef ik over het *special issue* van *Recht der Werkelijkheid* over 'Access to justice in a digital era'. Onder redactie van onderzoekers van de Open Universiteit verscheen recent het boek *Digitalisering in de rechtsverhouding tussen burger en overheid*. Het boek gaat over onderzoek naar de digitalisering in de rechtsverhouding tussen burger en overheid. Het boek is onderverdeeld in drie thema's. Het eerste thema is besluitvorming en normering. Onderwerpen binnen dit thema zijn onder andere geautomatiseerde rechtstoepassing, discretionaire ruimte en online monitoring. Het tweede thema is rechtsbescherming en bestuursrecht-spraak. Digitale inclusie, elektronische bekendmaking van besluiten en bezwaarbehandelingen en digitalisering zijn onderwerpen die binnen dit thema besproken worden. Het laatste thema is bijzonder bestuursrecht, waarbij de hoofdstukken onder andere gaan over digitalisering in het migratierecht, digitalisering en onderwijs(recht) en apps in de gezondheidszorg. Het boek is het resultaat van een onderzoeksproject aan de Open Universiteit, maar ook onderzoekers van andere universiteiten en hbo's en mensen uit de rechtspraktijk hebben bijgedragen aan de bundel. Afgezien van een korte inleiding, ontbreekt helaas een (afsluitend) hoofdstuk waarin de rode draad uit de verschillende bijdragen wordt samengevoegd in een synthese.

Ik attendeerde de lezer al eerder op recent verschenen methodologieboeken. In België is het boek *Kwalitatief onderzoek voeren in de praktijk* verschenen. Het boek, met als ondertitel *Tips & tricks voor criminologen en andere sociale wetenschappers*, is geschreven voor studenten en beginnende onderzoekers die geïnteresseerd zijn in kwalitatief onderzoek. Het is een dikke pil, maar is zeer toegankelijk geschreven. Het boek bestaat uit acht delen. In het boek bespreken de auteurs verschillende aspecten van kwalitatief onderzoek. Zo gaat het eerste gedeelte, 'De persoonlijkheden van onderzoekers en de participanten', onder andere over emoties tijdens veldwerk. Ook bespreken de auteurs in andere delen bijvoorbeeld interview-technieken, minder bekende dataverzamelingstechnieken (expertinterviews, archiefonderzoek, *photovoice* en *story-completion*) en valorisatie van onderzoek. Het laatste deel, 'Onderzoeksuitdagingen en fuck-ups', gaat over de lessen die onderzoekers hebben getrokken uit uitdagingen en fouten. Bijna elk hoofdstuk wordt afgesloten met een checklist, *tips & tricks* of *lessons learned*. Het boek geeft veel concrete voorbeelden en de verhalen van andere onderzoekers kunnen (nieuwe) onderzoekers helpen voorbereiden op de uitdagingen, hindernissen en onvoorspelbaarheid van kwalitatief onderzoek in de praktijk.

Tot slot een kleine attentendering op drie 'publicaties' van het WODC. Eind 2022 is een nieuwe editie verschenen van de *Rechtspleging Civiel en Bestuur* (webpublicatie)

in samenwerking met de Raad voor de rechtspraak. Het gaat om statistische gegevens over civiel en bestuursrecht. Ook is er een [factsheet](#) (onderdeel van het deelprogramma Burgergerichte overheid van het WODC) gepubliceerd met een cijfermatig overzicht van de gepubliceerde uitspraken in hogerberoepszaken tussen bestuursorganen en burgers in de periode 2017-2021. Van de 32.222 einduitspraken die zijn geanalyseerd, is 86,3% ingesteld door burgers, 8,9% ingesteld door bestuursorganen en 4,8% ingesteld door beide partijen. De top drie van bestuursorganen die in deze periode het vaakst in hoger beroep gingen zijn Justitie en Veiligheid (1.325 zaken), de Belastingdienst (659 zaken) en het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (276 zaken). Verder heeft het WODC bijgedragen aan het [CEPEJ Evaluation Report](#) van de Commission for the Efficiency of Justice. Dit is een publicatie (rapport en dataset) van de Raad van Europa over het functioneren van justitiële systemen in 44 Europese staten. Onderwerpen die in het rapport aan bod komen zijn bijvoorbeeld doorlooptijden en de rechtsbijstandssystemen.

Referenties

- L. Breuls & J. Bougrine (red.), *Kwalitatief onderzoek voeren in de praktijk. Tips & tricks voor criminologen en andere sociale wetenschappers*, Brussel: Academic & Scientific Publishers 2022;
- M.R. Bruning, K.A.M. van der Zon, D.J.H. Smeets & H.J. van Boven, *Eindevaluatie Wet herziening kinderschermingsmaatregelen. Nieuwe rechtsgronden in een haperend jeugdbeschermingsstelsel*, Den Haag: Boom juridisch 2022;
- L. Fisscher, *Juridisch management en bestuurdersaansprakelijkheid in de mkb-praktijk: een theoretisch en empirisch onderzoek* (diss. Groningen), Zutphen: Uitgeverij Paris 2022, <https://doi.org/10.33612/diss.254308785>;
- B.S. Laarman, *De rol van het recht als er iets misgaat in de gezondheidszorg* (diss. Amsterdam VU), Den Haag: Boom juridisch 2022;
- L. Lieverse, *De gang op gestuurd – Een kwalitatief empirisch onderzoek naar het proces van schikken op de gang tijdens vermogensrechtelijke procedures in Nederland* (diss. Utrecht), 2022, <https://doi.org/10.33540/1512>;
- T. Geurts, R.R. den Bak & M.P.C. Scheepmaker, *Bestuursorganen in hoger beroep. Aantal zaken, gronden en uitkomsten in geschillen tussen bestuursorganen en burgers* (WODC Factsheet 2022-5), Den Haag: WODC 2022, <https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/3235>;
- A.J. Kwak & D. Venema, *De integere rechter. Ethiek en praktijk van het rechterlijk beroep*, Den Haag: Boom juridisch 2022;
- WODC, 'Rechtspleging civiel en bestuur', www.wodc.nl/onderzoek-in-uitvoering/statistiek-en-monitoring/rechtspleging-civiel-en-bestuur;
- Council of Europe, 'European judicial systems – CEPEJ Evaluation report – 2022 Evaluation cycle (2020 data)', www.coe.int/en/web/cepej/special-file-report-european-judicial-systems-cepej-evaluation-report-2022-evaluation-cycle-2020-data- ◀